Communication and Argumentation in the Public Sphere **ISSN 1843 - 7893**
(2007) Year I, Issue 1
Galati University Press
Editors: Anca Gâță & Adela Drăgan
Proceedings of the Conference *Public Space* vs *Private Space*, FIRST VOLUME
April 12th-14th, 2007 – "Dunărea de Jos" University, Galați Romania
pp. 54-66

Alina CRIHANĂ

Ficțiuni autolegitimatoare în discursul ideologic comunist. Dimensiunea simbolică şi mitică a "noii religii"

Universitatea "Dunărea de Jos", Galați, ROMÂNIA
crihanoali@yahoo.com

Introducere

Valorificând datele antropologiei imaginarului, ale psihanalizei sociale şi ale sociologiei religiilor, studiile recente asupra politicului, preocupate îndeosebi de cele două mari forme de totalitarism ale secolului al XX-lea, au revelat o dimensiune a acestuia aparent în dezacord cu pretențiile raționaliste asumate la nivelul discursurilor ideologice. Adoptând, în punctul de plecare, o pespectivă „realistă" asupra sferei politicului, conform căreia acest teritoriu, revendicat prea des de raționalitate, ar presupune prezența unor „elemente pasionale ireductibile", studiul din 2001 al lui Jean-Jacques Wunenburger asupra *Imaginariilor politicului*, situat declarat „în marginea filosofiei politice dominante", îşi propune un tip de hermeneutică axată pe analiza unor forme şi figuri ale „non-raționalității", simboluri, ficțiuni şi dramatizări alcătuind „cet intermonde (...) [qui], loin d'être au seul service des passions et des pulsions, permet - à certaines conditions – de donner une consistance aux institutions, aux idéaux et aux valeurs, formulés en langages rationnels et raisonnables. " (Wunenburger 2001: 77)

Studiul citat are meritul de a pune în lumină elementele constitutive ale acestei „lumi": *imageria* („représentations imagées des idées ou des hommes"), având o funcție de „comunicare socială" şi „o valoare pedagogică, didactică, mnemotehnică", *imaginarul*, „în sensul strict de creare de irealități", alcătuit din reprezentări care au eficacitatea unor ficțiuni, în măsura în care îşi extrag forța de persuasiune tocmai din acest „caracter ireal" şi, în fine, reprezentările *imaginale*. „L'imaginal (...) regroupe donc des représentations archétypales, des proptotypes symboliques qui n'ont pas d'équivalent direct dans le réel, mais qui jouent un rôle psychique ou intellectuel en servant à donner du sens, à conférer de la valeur." (Wunenburger 2001: 79)

Aparțin acestei ultime categorii de reprezentări, *topoï* precum „pământul-patrie" sacralizat şi „cetatea ideală" cu rădăcini în mitul vârstei de aur sau, în eschatologia biblică, Ierusalimul celest, figuri carismatice cum este aceea a „Maestrului" sau a „Suveranului Divin" etc. Astfel înțeles, imaginarul politic „n'est pas seulement un système statique d'images toutes faites, mais l'oeuvre d'une imagination collective en mouvement qui use de toutes sortes de mécanismes d'adhésion, de fascination, ou de transformation." (Wunenburger 2001: 82)

Ca teritoriu al unei dinamici a imaginilor, raportabile întotdeauna la nişte modele, între unele şi celelalte stabilindu-se un permanent „joc al Aceluiaşi şi al Celuilalt" („du Même et de l'Autre"), imaginarul politic riscă să atingă aceleaşi „derive patologice"condiționate de perturbarea acestor raporturi. „Deriva idolatrică", având la bază o „pierdere a funcției mimetice" („comme si") a imaginii, „vidarea imaginii de funcția sa simbolică", este una din extremele care decurg dintr-o

BDD-A25291 © 2007 Galați University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:59 UTC)

receptare eronată a acesteia (o „lectură literală" în loc de o „lectură analogică") (Wunenburger 2001: 84). Pornind de la distincția lacaniană între imaginar şi simbolic, pe care o aplică imaginarului politic (concluzionând că doar imaginația simbolică poate funcționa ca „operator al medierilor politice"), J.-J. Wunenburger descoperă sursele „deviației patogene" ale acestuia fie într-o „hipotrofie", fie într-o „hipertrofie" a simbolicului:

> La première viendrait d'une tendance à la désymbolisation des matériaux imaginatifs, qui ferait perdre le sens même de l'analogie en singeant une conceptualisation de la relation figurative. (...) Une deuxième forme de dérive de l'imaginaire consisterait, à l'inverse, en une sorte de surinterprétation des images, symboles et mythes.
>
> (Wunenburger 2001: 86, 87)

Prima tendință este proprie unei structuri pshice care tinde să se cristalizeze în „raționalismul morbid", caracteristic uneia dintre cele trei căi ale imaginației utopice, „refugiul autistic", aşa cum arătase Wunenburger în studiul din 1979, *Utopia sau criza imaginarului*. Cea de-a doua ar caracteriza imaginarul totalitarismului nazist. De fapt, ambele forme ale derivei imaginarului politic se regăsesc în aşa-numitele „religii politice" ale secolului trecut; asupra uneia dintre ele, comunismul lenino-stalinist, ne vom opri în rândurile care urmează, împreună cu Jean-Pierre Sironneau.

1. Comunismul lenino-stalinist ca religie politică

După ce va fi analizat, într-o primă parte a monumentalei sale lucrări despre *Secularizare şi religii politice*, resorturile sacrului şi ideologia secularizării şi a desacralizării, elevul lui G. Durand identifică şi comentează trăsăturile care fac din cele două ideologii (şi experiențe) totalitare ale secolului al XX-lea nişte veritabile „religii seculare". În comunismul lenino-stalinist Sironneau regăseşte dimensiunile esențiale ale oricărei experiențe religioase: dimensiunea *ideologică şi mitică*, cea *rituală şi de comuniune* (reperabilă în ideea partidului „ca absolut", în cultul lui Lenin, şi, mai ales, al lui Stalin, precum şi în „marele şi micul ritual comunist") şi, în fine, aceea a „credinței". Căutând o formă de reprezentare colectivă asemănătoare ideologiei lenino-staliniste, autorul se opreşte asupra celei selectate de Alain Besançon, care reperează aici elementele definitorii ale *gnozei* (să nu uităm că J.-J. Wunenburger considera, la rându-i, „sfidarea gnostică" o „cale" a imaginației utopice în care se regăseşte „nemăsura totalitară"(Wunenburger (1979) 2001: 226 - 240):

> Blocage d'une cosmologie encyclopédique et d'une sotériologie; la surinterprétation de l'histoire; la morale déduite de la doctrine, et prenant en elle ses critères; l'autocritique comme réapprentissage du système interprétatif; la relativisation de l'homme à sa contribution au salut; la division tranchée entre militants et masses; le militant détenteur du savoir, ascétique, professionel, débarassé des tâches ordinaires de la vie; le dualisme géo-historique entre les régions ontologiquement condamnées et les régions sauvées.
>
> (Besançon 1977: 23)

Mitologia lenino-stalinistă are la bază, în opinia sociologului religiilor, trei „straturi" succesive: substratul mitc al comunismului pre-marxist, aspectele mitico-religioase ale gândirii lui Marx şi, în fine, structurile mitice ale leninismului şi ale stalinismului. Comunismul pre-marxist, raportabil la *profetismul iudaic* şi la *creştinismul primitiv*, se întemeiază ideologic pe un *scenariu milenarist* ale cărui teme, întotdeauna aceleaşi („malédiction contre les riches et appel à leur destruction (...)"; „annonce d'une société nouvelle, conforme à la volonté de Dieu et en rupture totale avec la société existante: le monde nouveau régénéré sera à base

BDD-A25291 © 2007 Galați University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:59 UTC)

égalitaire"; „essai de réalisation du royaume à venir par la création des petites communautés religieuses qui en constituent le modèle réduit"), se vor regăsi, sub coaja raționalistă şi „în ciuda" ideologilor, în marxism şi în lenino-stalinism. În termenii lui Sironneau, la începutul secolului al XIX-lea, „le socialisme naissant baigne dans le christianisme et le marxisme naissant baigne dans le socialisme utopique (...)"(Sironneau 1982: 361, 368).

Dincolo de ateismul afişat şi de profesiunea de credință prometeică, gândirea marxistă are, aşa cum observase M. Eliade, surse mitice: Marx „reprend et prolonge un des grands mythes eschatologiques du monde assatico-méditerranéen, à savoir le rôle rédempteur du juste (l' « élu », l'« oint », l'« innocent », le « messager », de nos jours le prolétariat) dont les souffrances sont appelées à changer le statut ontologique du monde." (Eliade 1957: 20 – 21) Societatea fără clase şi, implicit, dispariția tensiunilor istorice, sunt reperabile în *mitul vârstei de aur*, care, trecut prin grila de lectură a lui Marx, se îmbogățeşte cu o întreagă ideologie mesianică iudeo-creştină (*y compris* speranța eschatologică într-un sfârşit absolut al lumii): elementele definitorii ale acesteia ar fi, pe de o parte, „rolul profetic şi funcția soteriologică acordate proletariatului" şi, pe de altă parte, „lupta finală între Bine şi Rău, pe care o putem lesne apropia de conflictul apocaliptic între Christos şi Antichrist, încheiat cu victoria primului" (Eliade 1957: 20 – 21, trad. noastră). Substratul eschatologic al viziunii marxiste asupra lumii şi a istoriei, fusese subliniat ulterior de Norman Cohn (în *Les fanatiques de l'Apocalypse* din 1962), care îi caută ascendența în filosofia preromantică, romantică şi pozitivistă a secolului al XIX-lea (Lessing, Scheling şi Auguste Comte), variante modernizatoare al tradiției gioacchinite pe care o vor (mit)analiza, începând din anii '70, Gilbert Durand şi elevii săi din şcoala de la Grenoble. În ceea ce îl priveşte pe J.- P. Sironneau, acesta va căuta, folosindu-se de instrumentele mitodologice ale maestrului său, dincolo de suprafața „sintematică" a discursului raționalist-ştiințific marxist-leninist structurile mitice amintite: analiza sa se doreşte o „hermeneutică", în sensul trecerii de la un sens literal (patent) la un sens ascuns.

Marxismul ca *milenarism* are în centru scenariul *încercării dreptului* („le Juste rédempteur", „le serviteur souffrant", reperabil în textele oraculare evreieşti începând cu *Isaia* şi, evident, în apocaliptismul creştin), dublat de acela al *conflictului eschatologic dintre Bine şi Rău* (Revoluția), care opune proletariatul mesianic, investit cu o funcție de Înger exterminator şi de Salvator, Fiarei capitaliste, la capătul unei epoci a *căderii* progresive, într-un moment al extremei degradări a lumii: „Comme la déchéance est extrême, la lutte doit être totale: Marx le répète souvent; il ne peut y avoir amélioration progressive; il ne peut y avoir que « lutte à mort » entre les deux classes antagonistes, jusqu'à l'abolition de toute classe." (Sironneau 1982: 377) În orice caz, proletariatul, care la primul Marx este „mai puțin un grup sociologic determinat cât un soi de figură, ideal-tipică, a umanității alienate", este, conform acestei viziuni, singurul în stare să „răscumpere" umanitatea, să o scoată din starea de alienare şi de cădere. În opinia lui Sironneau, ceea ce conferă forță de persuasiune *mitului marxist* este „speranța într-o transformare totală a lumii şi a societății, dar mai ales certitudinea că salvarea promisă va sosi inevitabil pentru că este expresia necesității istorice. Legile istoriei şi ale economiei înlocuiesc aici promisiunea divină. Şi geniul lui Marx constă, fără îndoială, în a fi acoperit vechea speranță milenaristă cu prestigiul ştiinței (istorice şi economice)." (Sironneau 1982: 379, trad. noastră)

„Escatologie laicizată" (M. Buber), marxismul este, în egală măsură, *prometeism*, de astă dată declarat: „Le prométhéisme de Marx, este d'abord une profession de foi d'athéisme et en conséquence une affirmation de la puissance créative de l'homme,

BDD-A25291 © 2007 Galați University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:59 UTC)

particulièrement de sa puissance créatrice technicienne. (...) L'athéisme prométhéen de Marx vise essentiellement à impulser le mouvement d'auto-création de l'homme par lui-même; il vise à restaurer la divinité de l'homme (...)" (Sironneau 1982: 380, 382)

Întemeiat pe interpretarea marxismului de către Lenin, *comunismul lenino-stalinist* accentuează dimensiunea mitică a acestuia, sprijinindu-se, din punctul de vedere al receptării, pe tradiția milenaristă rusă, şi din perspectivă ideologică, pe concepția leninistă a partidului; în ciuda referințelor raționale şi ştiințifice, arată J.-P. Sironneau, discursul stalinist „va dans le sens d'un décollement de plus en plus grand de la réalité vers *une surréalité imaginaire*, dans le sens d'une *formation dogmatique, manichéenne et eschatologique* où le vocabulaire religieux envahit de plus en plus le discours marxiste traditionnel. (s. n.)" (Sironneau 1982: 384) Regăsim în marea religie de la Răsărit elementele „derivei patologice" ale imaginarului politic studiate de J.-J. Wunenburger. Sironneau mitanalizează aceste structuri ale imaginarului politic pornind de la trei aspecte majore: tradiția milenaristă rusă, temele eschatologice lenino-staliniste şi metamorfozele proletariatului mesianic, de la modelul marxist la identificarea stalinistă a proletariatului cu partidul şi cu liderul acestuia.

Cele două structuri tematice majore ale eschatologiei staliniste sunt *Revoluția* şi *Regatul dreptății*, a cărui sosire *inevitabilă* este „scrisă", conform doctrinei, în legile istorice considerate transcendente: „Le « Royaume » est le produit nécessaire du dynamisme interne de l'histoire: l'Histoire mène quelque part, vers une fin, car elle a un plan, forme sécularisée du plan divin; les force et les puissances de l'histoire sont les classes sociales et les partis qui les expriment, équivalents dynamiques des anges et des puissances qui, dans la religion chrétienne étaient censées gouverner le monde (...)." (Sironneau 1982: 393) Într-un atare scenariu, manipularea afectivă, întemeiată, între altele, pe reconcilierea aspirațiilor milenariste tradiționale cu credința în necesitatea istorică, a unei colectivități marcate de o criză profundă joacă un rol esențial. Dincolo de teroarea istoriei reale, stalinismul construieşte un soi de *meta-istorie* în interiorul căreia un pol imaginar orientează „marşul popoarelor către un viitor din ce în ce mai radios"; în opinia noastră, sensul stalinist al sintagmei „sfârşitul istoriei" este rezultatul unui proces de „hipertrofie" a simbolicului, de „suprainterpretare" a simbolismului mitic eschatologic, în termenii lui Wunenburger.

Ia naştere o idolatrie a unei istorii mitizate în sensul proiectării societății perfecte într-un viitor mitic: în spatele „derivei idolatrice", discursul ideologic autorizează toate justificările şi toate falsificările. Pe de o parte, scopul „sublim" scuză toate „sacrificiile" prezentului, pe de altă parte, o asemenea idolatrie permite o permanentă remaniere a istoriei reale: „les événements passés doivent prendre la place qui leur est assignée dans l'histoire mythique ou disparaître dans les oubliettes de la mémoire collective. (...) La logique du mythe brise l'enchaînement fragile des faits historiques et constitue une histoire sacrée; donc le dynamisme historique, transcendant et immanent à la fois, travaille inéluctablement à la venue du «royaume»" (Sironneau 1982: 394). Cât despre trăsăturile acestui regat, a cărui descriere este fie foarte vagă, fie lipseşte din discursul ideologic care îl plasează undeva într-un viitor destul de îndepărtat, ele generează trei structuri tematice: „unitatea", prin abolirea tuturor diferențelor, „universalitatea" (cu rădăcini în universalismul Luminilor şi al umanismului clasic) şi „mesianismul speciei" (J. Monnerot), sintagmă care se referă la capacitatea „omului total" („generic") al lui Marx de a se transforma, nu doar la nivel individual, ca în creştinism, ci la nivelul speciei: „L'espèce humaine est hypostasiée, elle devient l'idole transcendante au nom

BDD-A25291 © 2007 Galați University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:59 UTC)

de laquelle tous les sacrifices sont justifiés, mais aussi le support de cette image du bonheur universel et lumineux, sous l'égide de la raison, qui traverse aussi bien le XVIIIe siècle des Lumières que le XIXe siècle des socialismes." (Sironneau 1982: 395) Istoria transformării condiției umane până la atingerea perfecțiunii care anulează toate diferențierile şi limitările recheamă din imaginarul iudeo-creştin *arhetipul paradisiac*.

Chiar dacă „regatul" nu poate fi vizualizat în prezentul care aparține transformărilor, el este prefigurat de *patria socialismului*, structură care trimite către un al doilea mitem sau, mai degrabă, constelație mitică a religiei lenino-staliniste, *prometeismul*. „Si le communisme suscite une aspiration universaliste de type religieux, la «patrie socialiste» suscite une sorte de religion de la cité; l'édification de cette société se sacralise dans la mesure où elle constitue une étape décisive de l'histoire (...) sacrée (...)"(Sironneau 1982: 396 - 397). *Imageria* stalinistă exaltă imaginea unui *imens şantier în construcție* în reprezentări în care „demiurgismul" tehnic capătă proporții fantastice: *prometeismul tehnic*, al cărui mitem dominant e *voluntarismul colectiv*, este reperul mitic al unui întreg edificiu propagandistic. Figura mitică centrală este, fireşte, expresia titanismului care deschide porțile „regatului": „omul nou", „eroul pozitiv", gigantul traversează ficțiunile autolegitimatoare ivite din discursul ideologic stalinist căpătând chipurile atât de familiare cititorului de „literatură" realist-socialistă: *muncitorul stahanovist*, *soldatul erou*, *sportivul* care spulberă toate recordurile, *mama exemplară* care-şi educă fiii în spiritul socialismului şi al iubirii de patrie, *pionierul* deja conştient de responsabilitatea sa vis-à-vis de colectivitate etc. Angoasă, suferință, îndoieli şi spaime interioare, tot atâtea vestigii decadente specifice „tenebrelor" burgheze, sunt excluse din acest portret al omului care este „programul partidului în carne şi oase".

Legată de tema venirii „regatului" care îşi asociază visul prometeic, aceea a *Revoluției* accentuează dimensiunea *maniheistă* a luptei mitice dintre Bine şi Rău, episod esențial al istoriei sacre staliniste care confiscă şi reciclează valorile pozitive (Bine, Pace, Bunăstare, Victorie, Viitor), „taberei" capitaliste rezervându-i-se o imagerie situată sub semnul răului absolut (decadența, nedreptatea, exploatarea sunt trăsăturile acestei lumi în putrefacție, populată de o „faună monstruoasă"). Lumea exterioară *patriei socialiste* (U.R.S.S.) apare ca teritoriu al unei vaste conspirații, iar discursul stalinist o descrie, manifest, în termenii proprii vocabularului *demonologic*, apt să ofere o imagine „realistă" a „regatului lui Antichrist". Tema Revoluției va fi exploatată de imaginarul stalinist mult timp după ce revoluția bolşevică se stinsese: explicația acestei supraviețuiri a mitologiei revoluționare ține tocmai de substratul mesianic care alimentează *credința într-o revoluție mondială iminentă*, discursul ideologic mizând, din nou, pe aşteptările unei colectivități traumatizate hrănite cu teorii conspiraționiste. (Revoluția ar avea în ideologia stalinistă rolul pe care îl are cataclismul salvator, purificator, în scenariul milenarist.) Imaginea Revoluției ca forță de nestăvilit găseşte numeroşi adepți în rândurile intelectualilor, inclusiv în Occident, unde aceasta devine (pentru un timp destul de scurt, e adevărat) emblema libertății estetice.

Un alt aspect esențial al marii religii de la Răsărit ține de metamorfozele figurii *proletariatului mesianic*, al cărui rol în viziunea stalinistă se transformă în funcție de trei factori: ideologia leninistă, „ideocrația" stalinistă şi concepția asupra partidului ca „expresie ideologică a proletariatului". Preluând doctrina „conştiinței politice de clasă" de extracție marxist-leninistă, ideocrația stalinistă o va transforma în sensul unei *dogmatizări* care conferă unor simple ipoteze ştiințifice statutul de adevăruri absolute. Discursul intelectual se poate raporta la dogmă (ca fundament al puterii totalitare, al cărei instrument e teroarea) în două maniere: *ortodoxistă* (în

BDD-A25291 © 2007 Galați University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:59 UTC)

spiritul respectării căii celei drepte, a „ortodoxiei" staliniste) şi *eretică* (denunţată şi sancţionată ca atare), echivalentă cu opoziţia politică. Teroarea în numele dogmei pe care o reprezintă, oficial, „marele preot" Stalin, devine motorul unei reforme identitare axate pe controlul conştiinţelor, care nu poate fi înţeleasă în absenţa, din nou, a raportării la psihologia religioasă. În opinia lui Sironneau, avem de-a face aici cu o „religie a intelectualilor", motivaţiile inconştiente care au făcut posibil fenomenul în cauză fiind de natură religioasă (nevoia de certitudini absolute şi de adevăruri integrale). Atee în conţinut, dogma stalinistă învelită într-o coajă raţionalistă îndeplineşte o funcţie socio-religioasă.

Dogmatismul stalinist nu s-ar fi putut manifesta ca atare în absenţa unei puteri care să-l susţină: „or ce pouvoir qui dit la vérité et se sert du bras séculier de l'Etat pour éliminer les opposants, c'est le *parti*. Et ce qui fonde son autorité idéologique comme son pouvoir politique c'est qu'il est la conscience *messianique* du prolétariat; sans le parti, par ses seules forces, le prolétariat ne pourrait prendre conscience de lui-même et accomplir sa fonction révolutionnaire." (Sironneau 1982: 414) Identificat cu proletariatul, *partidul* devine, în comunismul lenino-stalinist, „salvatorul colectiv", aflat în centrul eschatologiei politice: acesta este purtătorul necesităţii istorice, ca „fundament al adevărului şi al misiunii proletariatului". (O atare concepţie scuteşte militanţii de asumarea vreunei responsabilităţi vis-à-vis de legitimitatea deciziilor puterii, precum şi faţă de propriile acţiuni.) Partidul-proletariat mesianic devine obiectul unei *sacralizări*, conceptul ajungând să definească, în ideologia stalinistă, un grup de aleşi care va schimba cursul istoriei, printr-o „ruptură revoluţionară şi salvatoare", făcând-o să iasă de sub imperiul necesităţii şi grăbind situarea acesteia sub semnul libertăţii paradisiace. Sacralizarea presupune totodată şi asumarea de către partid a rolului de depozitar al sensului ultim al universului şi al istoriei, ficţiune care explică parţial fascinaţia exercitată asupra intelectualilor occidentali.

O a treia dimensiune religioasă a comunismului lenino-stalinist este, alături de cea ritualică şi cea mitică, *credinţa*, trăită ca *angajament total*: implicând ruptura totală de trecut, credinţa comunistă presupune *anihilarea gândirii raţionale* (efect al unei nevroze de tip schizoid care implică refularea raţionamentelor critice) şi *speranţa* de neclintit (care condiţionează, la adepţi, *autocenzura*), şi în numele căreia aceştia acceptă sacrificiul total.

Religia stalinistă s-a sprijinit, aşadar, nu în ultimul rând, pe acest mecanism psihologic care a generat la adepţi o culpabilitate latentă şi o „spaimă de vid", „teama existenţială" de a nu pierde legătura profundă cu partidul, care reprezenta pentru militanţii comunişti, după I. Silone, „şcoala, biserica, familia"... La temeliile credinţei comuniste s-a aflat aşadar un mecanism de susbstituţie simbolică în măsură să explice şi deriva idolatrică vis-à-vis de *liderul carismatic*: „tătucul" nu e un apelativ întâmplător, ci oglindeşte, dincolo de aspectul propagandistic, al imaginii pe care şi-o construieşte puterea în rândul maselor, poziţia simbolică a lui Stalin în mentalitatea adepţilor, aceea de *substitut parental*.

Abordând genetic şi istoric, din perspectiva imaginarului social, relaţia dintre milenarism şi „religia" stalinistă, J.-P. Sironneau descoperă în „geneza" acesteia din urmă cele patru condiţii indispensabile declanşării fenomenelor milenariste: existenţa unor *dezechilibre sociale* profunde, *frustrările* puternice ale unei colectivităţi victimizate, prezenţa, în mentalitatea grupului oprimat, a unei *structuri mitice de tip milenarist* şi prezenţa unui *lider carismatic*. Cea de-a patra condiţie va fi îndeplinită, în cazul milenarismului stalinist (aflat în germene în timpul lui Lenin), graţie unui *transfer de carismă* care va sta la baza cultului lui Stalin.

BDD-A25291 © 2007 Galaţi University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:59 UTC)

Supraviețuirea milenarismului stalinist după consolidarea puterii se explică printr-o răsturnare operată de discursul ideologic şi de aparatul care îl susține la nivelul imaginarului colectiv. Mecanismul psiho-social care condiționează această „supraviețuire" poate fi explicat prin acțiunea celor două funcții ale imaginarului social comentate de Paul Ricoeur pe urmele lui Karl Mannheim: atunci când funcția *subversivă* a imaginarului *utopic* îşi pierde eficacitatea, o dată puterea cucerită de către „revoluționari", funcția *integrativă* a imaginarului *ideologic* (complementar primului) vine să restabilească echilibrul în raportul societate – putere (Ricoeur 1995: 275 – 286). Într-o abordare „funcționalistă" a imaginarului religiilor politice, J.-P. Sironneau stabileşte, pornind de la distincția *patent* (*manifest*) / *latent*, două funcții latente ale comunismului lenino-stalinist (funcții prezente, după Freud, în orice religie): pe de o parte, acesta furnizează *substitute parentale*, *părinți sociali*, pe de altă parte el asigură *integrarea socială*, este principiul legitimării ordinii sociale (e vorba, în cel de-al doilea caz, de o integrare *prin cuvânt* şi de una *prin gest*, deci de o funcție de legitimare şi de una rituală).

Comunismul lenino-stalinist a beneficiat de toate condițiile pentru a se transforma într-o veritabilă religie politică. Pornind de la acest model, comunismul românesc a încercat să-şi construiască propria mitologie autolegitimatoare şi să-şi impună scenariile sacre şi ritualurile, fără însă să țină cont de contextul diferit.

2. Comunismul autohton şi modelul sovietic. Reperele mitic-simbolice ale „noii religii" în discursul cultural postbelic

Dacă fostul imperiu țarist constituia un mediu propice pentru naşterea şi expansiunea „noii religii", psihologia maselor reprezentând solul ideal pentru mesianismul socializant al discursului ideologic lenino-stalinist, România primului deceniu postbelic nu întrunea decât una dintre condițiile apariției fenomenelor milenariste: dezechilibrul unei societăți care experimentase trauma războiului şi care se afla, după „Eliberare", sub apăsarea unui complex al învinsului [2]. (Acest „stigmat al învinsului", dublat de „sentimentul de vină amestecat cu ruşinea de a fi atacat şi jefuit un stat paşnic" (Cioroianu 1998: 61) ar fi una dintre „ideile-reper" care structurează noua imagine a U. R. S. S. în mentalitatea colectivă a primilor ani de comunism.) Încercând să schițeze, pe urmele lui L. Blaga, o „matrice stilistică" a imaginarului socio-cultural românesc, J.-J. Wunenburger remarca, la nivelul imaginarului colectiv, absența oricărei structuri milenariste, ba, mai mult, „La Roumanie spirituelle apparaît (...) marquée par une tradition atemporelle, antimillénariste, profondément attachée à l'intégration dans une nature organique, rythmée par les descentes et les remontées. (...) La Roumanie n'a donc pu que rejeter le mythe progressiste marxiste et la grande mythologie industrielle imposée par la dictature, préférant le refuge du village, arc-bouté à sa magie cosmique et intemporelle." (Wunenburger 2003: 100) Nu se poate vorbi, în cazul dat, de o aşteptare a vreunui salvator mesianic, a unui lider carismatic care să „întrupeze" aspirațiile societății afectate de criza generată de război şi, ulterior, de transformările de ordin politic din primii ani postbelici.

O mitologie *națională* a *salvatorului* există totuşi: având în centru figurile „dinastice", de la Carol I până la „dinastia" Brătienilor, şi, ulterior, figurile „reformatorilor", de la Antonescu la Zelea Codreanu, ea poate fi identificată la nivelul discursurilor autolegitimatoare ale puterii în epoca interbelică. Această mitologie va fi recuperată de discursul comunist într-o variantă reciclată, fireşte, în anii „epocii de aur", când panteonul va fi încununat de cuplul mitic responsabil de

BDD-A25291 © 2007 Galați University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:59 UTC)

ctitorirea cetății ideale, construite la capătul unui lung traseu al „încercărilor". În opinia lui L. Boia, „comunismul s-a construit nu prin iluzoria acțiune a legilor social-economice, ci prin acte de voință şi de putere. Politicul, instalat în poziția de comandă, a generat inevitabil un cult al marilor făuritori de istorie. Aşa încât, departe de a renunța la panteon, comunismul nu a făcut decât să-l repopuleze." (Boia 2005: 308) E vorba, mai precis, despre tentativa puterii comuniste, instaurate ca urmare a unui act de impostură, cu sprijinul marelui prieten de la Răsărit, de a-şi construi propria legitimitate, în condițiile absenței unui orizont de aşteptare adecvat, apelând la două repere esențiale: „istoria sacră" lenino-stalinistă şi mitologia națională. Cele două modele vor fi exploatate, în proporții diferite, în două etape ideologice ale comunismului autohton, cea *prosovietică* reperabilă, până la moartea lui Stalin, în timpul dictaturii dejiste şi cea *națională*, cu rădăcini în „reforma" politică a lui Dej, exacerbată în timpul epocii Ceauşescu.

În anii '50, constituirea panteonului național, ale cărui figuri eroice sunt rezultatul unui proces de hipertrofie a simbolicului, se raportează, pe de o parte, la „prietenia sfântă" cu U. R. S. S., argument important pentru „avansarea" unor „eroi" precum Ioan Vodă cel Cumplit, „tăietorul de boieri şi iubitorul de țărani" (Boia 2005: 347), Ştefan cel Mare sau Dimitrie Cantemir, bine „punctați" pentru legăturile cu Rusia. „Sunt anii când panteonul românesc tinde să devină mixt, un panteon româno-ruso-sovietic. (...) Frăția de arme româno-rusă străbate istoria cu momente culminante la 1877 şi în al II-lea război mondial." (Boia 2005: 354) Pe de altă parte, sunt propulsați eroi a căror istorie mitizată era susceptibilă de a se plia pe ideologia partinică de extracție (din nou) lenino-stalinistă: Gheorghe Doja (transformat în conducător al „războiului țărănesc" din 1514), Horea, Cloşca şi Crişan, Tudor Vladimirescu şi, mai ales, Nicolae Bălcescu care, devenit „erou al unei manipulări de proporții", va reprezenta „mitul suprem al istoriei rescrise de comunişti". (Boia 2005: 349).

Cât despre istoria contemporană, aceasta va fi anexată de mitologia revoluționară populată de eroi ai clasei muncitoare. Dominată de *mitul ilegalistului* (adaptat, în anii '50, după modelul luptătorului bolşevic, aşa cum a arătat L. Boia), istoria interbelică a partidului e o construcție *ex nihilo* care revelează, la un nivel latent, fireşte, un complex al *marginalului* în măsură să explice, cel puțin parțial, caracterul *sectar* al grupării comuniste autohtone şi, implicit, deschiderea acesteia vis-à-vis de structurile milenariste lenino-staliniste. Discursurile istoriografice actuale referitoare la destinul comunismului autohton găsesc un punct de convergență în afirmarea caracterului *sectar* al „mişcării" interbelice, interzisă în 1924 [3], acționând deci de pe o poziție *marginală* (care dezvoltă un complex responsabil pentru mitologia ilegalității): „Neaparținând comunității naționale româneşti, ei s-au refugiat într-o mişcare revoluționară tentaculară, aparținând unei conspirații cu ambiții mondialiste ai cărei agenți locali sunt." (Tănase 1998: 48) O diagramă a topicii socio-culturale interbelice ar fi în măsură să reliefeze valorizarea *negativă*, la nivelul supraeului social-politic, a rolului jucat de comunişti în epocă. Această poziționare a „elitei" comuniste interbelice în raport cu ideologia puterii, dar şi cu mentalitatea colectivă, nu putea să nu influențeze constituirea narațiunilor mesianice autolegitimatoare elaborate ulterior de mitografii partidului. Pe de altă parte poziția marginală a grupării este unul din factorii determinanți în „schimbarea de mit director" (Durand 1999: 185), operată de comunişti la nivelul iodeologiei politice, o dată cu preluarea puterii.

Mitologia mesianică de sursă stalinistă reprezenta „istoria" perfectă pentru comuniştii autohtoni care o vor prelua, fără a opera modificări de substanță în interiorul acesteia, nici măcar în epoca antisovietismului declarat. De fapt, ceea ce se

BDD-A25291 © 2007 Galați University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:59 UTC)

va întâmpla în anii epocii de aur cu ideologia lenino-stalinistă ar putea fi descris, în termenii mitanalizei lui Gilbert Durand, ca un proces de mascare a „temelor vechi" prin „veşminte noi" (Durand 1998: 304): protagoniştii scenariilor sunt alţii, dar reperele mitice şi chiar ritualice ale „noii religii" autohtone rămân cele sovietice. (Diferenţa între cele două „religii" politice – modelul şi copia - rămâne însă una majoră: orizontul de aşteptare este, în cazul comunismului românesc, unul total în dezacord cu ideologia puterii şi cu dramatizările ei ritualice.) Dacă în anii '50, mitologia comunistă autohtonă calchiază pur şi simplu structurile imaginarului politic stalinist, în anii '70, *protocronismul* (al cărui model „îndepărtat (...) fusese de fapt introdus în U. R. S. S. de către Stalin"), ca redimensionare naţional(ist)ă a marxism-leninismului, este soluţia pentru lipsa de „aderenţă internă" a doctrinei, „altoite" acum „pe trunchiul unui mesianism naţional" (Cernat 2005 II: 496).

În ceea ce priveşte mitologia construită în jurul figurii *personajului providenţial*, istoria comunismului românesc repetă, din nou, situaţiile reperabile în evoluţia imaginii liderului mesianic de la epoca lui Lenin la aceea a lui Stalin. În căutare de modalităţi de legitimare, Gheorghiu-Dej va încerca să-şi asume postura de *lider carismatic*, anexând, mai cu seamă după prăbuşirea, echivalentă cu o excludere din istorie, a trio-ului Pauker – Luca – Georgescu, „o bună parte din istoria ultimelor decenii. Greva de la Grivița în care fusese implicat, a devenit momentul de referinţă al istoriei contemporane. (...) La 1900, cei doi mari oameni ai panteonului se numeau Traian şi Carol I; în anii '50, ei se numesc Bălcescu şi Gheorghiu-Dej." (Boia 2005: 350) După momentul destinderii hruşcioviste, mitologia comunistă autohtonă alunecă, din ce în ce mai decis, pe panta naţionalismului şi a antisovietismului. În ciuda acestei orientări *manifeste*, atât Gheorghiu-Dej, cât şi Ceauşescu îşi vor construi mitologiile legitimatoare în raport cu acelaşi model sovietic.

La nivelul *patent*, modelul suferă o devalorizare progresivă până la proiectarea sa în figurile şi decorurile unei imagerii *demonice*: comunismul naţional se construieşte exorcizând demonii „întunecatului trecut" stalinist şi, ulterior (în epoca de aur) dejist. La un nivel mai mult sau mai puţin *latent*, ficţiunile legitimatoare ale puterii rămân, în perioada ambelor dictaturi, tributare paradigmei mitice a marii religii de la Răsărit. Prăbuşirea lui Stalin nu atrage după sine excluderea din panteon a figurilor marilor ideologi ai comunismului, părinţii fondatori Marx, Engels şi, mai cu seamă, Lenin. Supravieţuirea figurilor exemplare ale marilor doctrinari în anii epocii de aur este dependentă de sensul *mesianic* imprimat mitologiei oficiale, care aşează dictatorul în descendenţa unui lung şir de personaje providenţiale, cu o pauză semnificativă între Ceauşescu şi Cuza: „Între Cuza şi Ceauşescu se întinde un teren arid , producător de eroi secundari, dar nicidecum de exponenţi ai destinului românesc, creatori de istorie. Acest „deşert" traversat de naţiunea română dă sens unei aşteptări de natură mesianică, pune în lumină urgenţa actului salvator, amplifică nemăsurat statura dictatorului, comparabil (...) cu eroii din vechime, intraţi deja în epopee." (Boia 2005: 360)

Indiferent de direcţia asumată de comunismul autohton, unul dintre vehiculele privilegiate ale ficţiunilor legitimatoare ale puterii se dovedeşte a fi literatura, teritoriu în care istoria, rescrisă în conformitate cu dogma ideologică, este ridicată la rangul de mit, adică devine „istorie sacră". Alunecarea istoriei în hagiografie, prin rescrierea acesteia ca practică simbolică este dublată de un proces de „spectralizare", de „prezentificare ideologică a trecutului": „Istoria se spectralizează, metempsihotic, sub influenţa unui model unic care traversează secolele rafinându-se, aşa cum eroii intră într-un proces de cotidianizare, contemporanizare, prin asocierea lor genealogică la întreprinderile glorioase ale liderului maxim al partidului." (Mitchievici 2005 II: 338)

BDD-A25291 © 2007 Galaţi University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:59 UTC)

Începând cu primul deceniu postbelic, literatura, îndeosebi aceea cu subiect istoric [4], promovată masiv mai ales prin intermediul manualelor şcolare, joacă un rol esențial în construcția imaginii pe care comanditarul etatic şi-o asumă în fața unei societăți care păşeşte pe calea „rinocerizării". În termenii Monicăi Spiridon, „avant comme après la tombée du rideau, en Roumanie le poids du discours culturel dans la construction de la nation, de la civilisation et de la pratique sociale a été énorme. La littérature, elle, y assume le rôle de vedette. Le même pourrait être dit à propos des fonctions concédées aux écrivains roumains sur la scène publique et politique." (Spiridon 2004: 20) Alături de discursul istoriografic şi de cel explicit propagandistic difuzat prin diverse mijloace mai cu seamă în rândul maselor, discursul literar poartă amprenta mitologiei prin intermediul căreia puterea comunistă încearcă să acceadă, simbolic, la o legitimitate rămasă în stadiul de aspirație, cel puțin până în momentul naşterii „mitului Ceauşescu".

Sprijinită de o critică profund dogmatică, ale cărei repere esențiale sunt principiile jdanoviste, literatura deceniilor cinci şi şase rămâne, cu puține excepții şi în ciuda conştientizării (în contextul „dezghețului" prilejuit de celebrul raport al lui Hruşciov) inadecvării modelelor sovietice realist-socialiste la realitatea românească postbelică, marcată de presiunea discursului ideologic. Dacă în primii ani de după „Eliberare", *realismul socialist*, întemeiat filosofic pe „ideologia proletariatului" (care, la rându-i, află în respectiva doctrină „expresia artistică care-i este proprie" (Acoutourier 2001: 46)), este unica „metodă de creație" acceptată de putere şi promovată de susținătorii „artei ca ideologie", între 1953 - 1957 lucrurile par să se schimbe, urmând, firesc, cursul transformărilor politice. Discursul literar este chemat să sprijine, ca şi în primul deceniu postbelic, narațiunile politice „centralizatoare", astfel că realismul socialist va fi incriminat (la suprafață) începând cu înseşi bazele sale ideologice, termenului inventându-i-se acum o altă origine (ar fi fost creat de însuşi Stalin).

> Impunerea sa, realizată cu mijloace administrative şi prin presiuni duse până la violență, a condus la o nivelare inadmisibilă, sub raport artistic, a creației literare, de unde îndreptățirea acuzelor de idilism şi schematism."
>
> (Istrate 2003: 28)

Contestarea doctrinei în discursul „elitelor" scenei politice şi literare nu este decât o modalitate de autolegitimare în plus: atât în timpul dicaturii dejiste, cât şi în timpul celei ceauşiste, această „reformă" culturală (care maschează o strategie politică) va fi urmată de o „contrareformă" care va spulbera toate iluziile legate de „liberalizare". După 1958, concomitent cu reluarea practicilor represive în contextul noului val de industrializare şi colectivizare, la fel ca în anii imediat următori lansării tezelor din iulie '71, puterea impune literaturii (şi artelor, în general) calea unică de urmat, aceea ortodoxist-ideologică.

În presa „pe linie" a sfârşitului de deceniu 6, care consemnează, evident, „legile" partinice aplicabile în sfera literaturii, profilul scriitorului ca „tovarăş de drum" nu diferă prin nimic de acela conturat în anii „terorii staliniste". Ion Istrate selectează din *Scânteia* (numărul din iulie 1958, care sintetiza directivele partidului lansate cu ocazia plenarei din iunie a Comitetului Central) „îndatoririle" trasate creatorului de literatură, între care evitarea unor „isme", „cel mai grav [fiind] « apolitismul », adică refuzul de a privi realitatea, oricare ar fi aceasta, în modul indicat de partid." Pe aceeaşi listă de „păcate" se afla „negativismul" („tendința de a vedea realitatea doar în chip critic"), „neutralismul" („care înseamnă a nu lua o poziție suficient de agresivă față de acele concepții pe care partidul le consideră străine ideologiei sale") etc. (Istrate 2003: 28) Dominate de o componentă „xenofobă, național-protocronistă şi monomaniacală", directivele revin în tezele din iulie '71, realismul socialist fiind

BDD-A25291 © 2007 Galați University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:59 UTC)

înlocuit de „umanismul socialist", ale cărui repere mitic-utopice sunt, în anii '70 ca şi în ultimii ani ai dictaturii dejiste, „idealismul proletar", „idilismul naţional", „paternalismul moral al PCR" (care alunecă treptat dinspre partid spre marele „cârmaci"), „filantropia estetică a PCR" (Manolescu 2005 I: 287) etc.

Transformată în instrument de legitimare a puterii, indiferent de opţiunile politice ale scriitorilor, literatura - atât aceea „pe linie", cât şi, din nefericire, aceea „subversivă" care deconstruieşte „întunecatul trecut" dejist - nu se poate sustrage raportării la factorul politic. În ambele cazuri, mitologia politică oficială devine o obsesie: pentru scriitorii aliniaţi ideologic, universul ficţional este, în anii '50 ca şi în epoca de aur, teritoriul unor practici encomiastice care dau chip cetăţii ideale; pentru autorii de literatură politic-subversivă, ambiţia deconstruirii naraţiunilor centralizatoare ajunge să se suprapună peste propria ficţiune autolegitimatoare, aceea a „rezistenţei prin scriitură".

În loc de concluzii. Supravieţuirea mitologiei comuniste

Exaltate în produsele paraliteraturii ideologice şi subminate într-o manieră aluzivă, „esopică", în romanul şi teatrul politic al deceniilor 8 şi 9, miturile legitimatoare ale comunismului „supravieţuiesc" inclusiv în contextul cultural actual, în ciuda multiplelor tentative de exorcizare a răului totalitar. Explorând zonele „neumblate" ale istoriei contemporane, Lucian Boia depistează, printre tarele lumii româneşti actuale, o „strategie" a uitării, condiţionată politic, şi, complementară acesteia, una care poate fi rezumată în formula „totuşi, ceva s-a înfăptuit". Explicaţiile propuse de L. Boia pentru această orientare a mentalităţii colective acordă primatul, iarăşi, factorului politic: „Actuala elită politică (şi, în parte, intelectuală) s-a format în anii comunismului. (...) România de astăzi, oamenii, instituţiile, realităţile ei îşi au în mai mare măsură, şi în mod inevitabil, originea în cei cincizeci de ani de comunism, decât în istoria anterioară a ţării. Ideologic însă, şi mitologic raportarea nu se putea face la comunismul răsturnat şi discreditat." (Boia 2005: 378)

Maladia nevrotică descrisă de Tzvetan Todorov [5] şi C. Milosz [6] şi reperabilă la nivelul mentalităţii colective româneşti inclusiv în contextul istoric posttotalitar nu ne singularizează în spaţiul european: „memoria trunchiată" este una din constantele raportării Occidentului la experienţa totalitarismului lenino-stalinist, a cărui istorie tinde să fie, spre deosebire de aceea a nazismului, cosmetizată, daca nu cumva ocultată. „Marea parada" (care ar putea fi definită în termenii unui spectacol faţă de lume şi faţă de sine) nu este, aşa cum a arătat Jean-François Revel, doar apanajul puterilor totalitare ale secolului al XX-lea, ci caracterizează, inclusiv după căderea Cortinei de Fier, jocul puterii într-un Occident în care „stânga şi dreapta deopotrivă îi [tratează] diferit pe criminalii învingători şi pe criminalii învinşi. (...) Într-adevăr, una din cauzele vălului ce a fost aruncat peste crimele comuniste este o laşitate neîndoielnică, fiindcă e mai uşor să te baţi cu regimuri totalitare moarte decât cu regimuri totalitare vii." (Revel 2002: 116) Dincolo de laşitatea condiţionată politic invocată de J.-F. Revel, fenomenul în cauză poate fi explicat, credem, prin acţiunea aşa-numitului „travail de deuil" freudian: poziţionarea actuală a Occidentului faţă de marea „religie" de la Răsărit şi, mai ales, faţă de crimele săvârşite în numele ideologiei care a susţinut-o are în spate un pact din trecut generator al culpabilităţii care se cere refulată.

Nu altfel stau lucrurile în spaţiul românesc, unde traumele trecutului se întorc redimensionând tipurile de raportare ale clasei politice, ale elitei intelectuale şi ale întregii societăţi la acest trecut. Asumată timp de aproape o jumătate de secol,

BDD-A25291 © 2007 Galaţi University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:59 UTC)

„marea paradă" supraviețuiește, mai mult sau mai puțin conștient, în imaginarul politic și socio-cultural actual, *dictând* scenariile și distribuind rolurile.

Note

[1] Asupra acestei « utopii a rațiunii » care caracterizează filosofia politică modernă autorul se va opri într-un studiu ulterior, *Une utopie de la raison. Essai sur la politique moderne*, Editions de La Table Ronde, Paris, 2002.
[2] În ceea ce ne privește, credem că sentimentul de vină nu există decât în sectorul în care apare adorația și imitația servilă a respectivului model, adică la nivelul imaginarului puterii, nu și în sânul colectivității.
[3] Cf. Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej. 1948 – 1965*, București, Humanitas, 1998, cap. *O lume nouă (1948 – 1953)*, pp. 33 - 106. Autorul studiului definește tipologic primii comuniști români ca pe niște „« rebeli primitivi », amestec de sectanți mistici, briganzi, clan mafiotic și proscriși. Clandestinitatea, închisorile, exilul au constituit mediul formării lor. (...) La clandestinitate și periferia societății ca *pattern*-uri formatoare, trebuie să adăugăm, pentru a întregi matricea elitei comuniste, ideologia marxist-leninistă, în forma ei stalinistă." (op. cit., p. 47)
[4] *Povestirile istorice* (3 volume 1982 – 1984) ale lui Dumitru Almaș sunt unele dintre cele mai reprezentative producții ale paraliteraturii ideologice a epocii de aur. În texte îmbogățite cu ilustrații magnifice, arată L. Boia, „copiilor li se înfățișează mai întâi gloria milenară a dacilor, apoi a românilor, prin personalitatea și chipul regilor antici și voievozilor medievali; pentru epoca modernă se petrece tranziția revoluționară, apelându-se exclusiv la Horea, Cloșca și Crișan, Tudor Vladimirescu, Bălcescu, Avram Iancu și, evident, la Cuza. Apoi, istoria nu mai pare făcută, nici măcar simbolizată, de marii oameni, ci de eroi de rangul doi sau trei, sau chiar de personaje obișnuite „din popor", inventate ad-hoc pentru a suplini lipsa celor mari." (*Istorie și mit în conștiința românească*, p. 361)
[5] E vorba despre « fragmentarea mentalității » decsrisă în *Confruntarea cu extrema. Victime și torționari în secolul XX*
[6] În eseul său despre *Gândirea captivă*, Milosz vorbește despre practica *ketmanului*, comună elitelor intelectuale și maselor în sistemele totalitare.

Referințe

ACOUTOURIER, M. (2001) *Realismul socialist*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
BESANÇON, A. (1977) *Les origines intellectuelles du léninisme*. Paris: Calman-Lévy .
BOIA, L. (2005) *Istorie și mit în conștiința românească*. București: Humanitas.
CERNAT, P., I. MANOLESCU, A. MITCHIEVICI, I. STANOMIR. (2005) *Explorări în comunismul românesc*, vol. I-II. Iași: Polirom.
CIOROIANU, A. 1998. Lumina vine de la Răsărit. „Noua imagine" a Uniunii Sovietice în România postbelică*, 1944-1947*, în L. Boia, Lucian (coord.), *Miturile comunismului românesc*: 21 – 69. București: Nemira.
DURAND, G. (1998) *Figuri mitice și chipuri ale operei – De la mitocritică la mitanaliză*. București: Editura Nemira.
DURAND, G. (1999) *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*. București: Editura Nemira.
ELIADE, M. (1957) *Mythes, rêves et mystères*. Paris: Gallimard.
ISTRATE, I. (2003) *Panorama romanului proletcultist (1945-1964).* Cluj-Napoca: Editura Dacia.
MILOSZ, C. (1999) *Gândirea captivă.* București: Humanitas.
MONNEROT, J. (1963) *Sociologie du communisme.* Paris: Gallimard.
REVEL, J. F. (2002) *Marea paradă. Eseu despre supraviețuirea utopiei socialiste*. București: Humanitas.

BDD-A25291 © 2007 Galați University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:59 UTC)

RICOEUR, P. 1995. Ideologia şi utopia: două expresii ale imaginarului social în *Eseuri de hermeneutică*.: 274 – 287. Bucureşti: Humanitas.
SIRONNEAU, J.-P. (1982) *Sécularisation et religions politiques*. La Haye-Paris-New York: Mouton Editeur.
SPIRIDON, M. 2004. Le rideau de papier, în *Caietele Echinox*, vol. 7, *Literatură şi totalitarism*: 11 – 22. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
TANASE, S. (1998) *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej. 1948 – 1965*. Bucureşti: Editura Humanitas.
TODOROV, T. (1996) *Confruntarea cu extrema. Victime şi torţionari în secolul XX*. Bucureşti: Humanitas.
WUNENBURGER, J. J. (1979, 2001) *Utopia sau criza imaginarului*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
WUNENBURGER, J. J. (2001) *Imaginaires du politique*. Paris: Ellipses Edition.
WUNENBURGER, J. J. 2003. Imaginaires d'un peuple: la Roumanie et les Etats-Units, in *L'Imaginaire*, coll. Que sais-je?: 97 – 104. Paris: PUF.

BDD-A25291 © 2007 Galaţi University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:13:59 UTC)